

LANDERER ÉS HECKENAST

Írta: PÁSZTOR ÁRPÁD

LANDERER LAJOS

Most, amikor az új sajtótörvényjavaslat készül, amikor új szabályokat kovácsolnak a gondolat és a szó számára, nem árt visszagondolni a magyar sajtó egy régi, ismert és tulajdonképpen mégis elfelejtett munkására: Landerer Lajosra.

A Vasárnapi Újság egy régi évfolyamában lapozgattam a minap, ott találtam rá Landerer arcképre.

Gyermekkorunk emlékei közé tartozik Doly-nay Hasznos Mulattató-jának történelmi arcképcsarnoka. Nagyszakállú, vastag szemöldökű, bozontos hajú régi magyarok, kezükben vasfejtő, szöges buzogány, szemükben éles villám... Ez az emlék merült fel váratlanul bennem, mikor most megtaláltam Landerer Lajos arcképét. A történelmi arcképcsarnok hőseinek a feje, — valami rendkívüliség és rendellenesség is van benne, magas homloka oly ferdén húzódik hátra és egy ferde síkra vetíti ezzel az egész szemtol-szembe néző fejet.

Pedig Lander er Lajos nem volt hős, — nyomdász volt.

A nagy „fűskuti Landerer nyomdász család” tizenegyedik sarja, aki a nyomdász mesterséget folytatta.

Kezdődik a nagy Landerer Jánossal, aki a török hódoltság után, 39 évvel, 1727-ben alapít Budán nyomdát s végződik Landerer Lajossal, aki a Hatvani-uccában a tizenkét pont és a Talpra Magyar! nyomdásza. A két időpont között elmúlt 121 évben két Landerer lány: Katalin és Anna is vezette a nyomdát. Mihályt, mert Martinovicsoknak nyomtatott, tíz évre börtönbe vetik, — Pozsony, Kassa, Buda, Pest, mind fészke a Landerer nyomdáknak s nyomdájuk révén a Landererek egy fejezete a magyar művelődéstörténetnek.

Landerer Lajos, a mi emlékeink, Petőfi, Jókai, Irányi és Irinyi Landerere, az újjászületés századának mesgyéjén, 1800-ban született. Szülei nyomdászok, a gyerek a rendes polgári iskoláztatás rendjét végzi, majd katona és kadéti rangban van egy magyar gyalogezredben, amikor reá száll a nyomda.

Katonából, kadétból nyomdász lesz.

De Landererről lévén szó, ez természetes.

Hús éves, érzésben még vidám, hetyke kadet,, de foglalkozása a kereskedő-iparosé. A családi tradíció, a nyomdászipar szeretete felülkerekedik, de a kadét sem hal meg soha.

Vidám, egyenesen nekivágó fiú ez a Landerer Lajos, szereti a cigányt, a nótát, a szépasz-

szonyt, hetyke és bizakodó és ez vállalkozóvá teszi az iparost is.

A pesti Landerer-nyomdának csak négy munkása (2 szedő, 1 nyomtató, 1 könyvrakó) van, de a fiatal Lajos Pozsonyból lehozatja a kézisajtókat, 1824-ben már kilenc sajtója van. Néhány év és a Trattner-Károlyi Nyomda, az egyetlen említésreméltó konkurens, messze elmaradt s mindenki a Landerer színes nyomtatványairól beszél. A fiatal főnök beutazza Németországot, Hollandiát és magával hozza a congréve, guiloch és iris-nyomást, — az illatszerészek szappanjaikat, parfümjeiket Landerer-féle színes papírba göngyölik, a gyógyszerészek csak Landerernél rendelnek színes csomagoló nyomtatványt és a Nemzeti Színház legelső színlapját nemzeti színben Landerer Lajosnál nyomatja.

Egész Pest — néhány tízezer lakosával — Landerer színes nyomásáról beszél.

Hiába!... Halad és változik a világ... A politikába is új levegő csap.

Habár a Habsburgok szurony- és rendeletkordonnal tartják lezárva az ország határát, hogy a francia Voltaire és Rousseau eszméi ne hatolhassanak át, habár azt hiszik, hogy Napóleonnal Robespierre dogmáit is leverték, a haladás és liberalizmus bacillusai nem respektálják a szuronyokat és valami mozog a levegőben!

Igaz, hogy Kulcsár és Méhes urak iparkodnak hírlapot csinálni, igaz, hogy az osztrák elnyomó és beamter-levegőn belül Schedel úr, a kritikus és Vörösmarty a költő megindította az

Athenaeumot s Bajza a Kritikai lapokban igyekezett felrázni a tespedő magyart, addig nem mozdult meg valójában semmi, míg egy Kossuth Lajos nevű fiatal újságíró nem adta ki az Országgyűlési és Törvényhatósági Tudósítások-at.

Egyszerre megértette az ország közvéleménye, hogy az, ami az országgyűlésen történik, nem egy kis társaság magánügye, hanem minden egyes veritékező magyar legszemélyesebb érdeke. Megértették és megérezték, hogy a cenzúra bilincs s Kölchey kimondta, hogy „más Constitutionális országokban is a közvélekedés szabad kijelentése tartja fenn az ősi alkotmányt.”

A cenzúra és a sajtó szabadságának kérdése a nemzeti szabadság kérdése lett és maradt 1848-ig... És az ma is!

Landerer Lajosnak önkéntelenül is szerep jutott ebben a szellemi szabadságharcban.

A nyomdában társa lett Heckenast Gusztáv s a Landerer és Heckenast cég nyomdája a legmodernebb lett.

Heckenast volt az okos kereskedő és Landerer a népszerű „árvízi” hős.

Mert a 38-as nagy árvíz idején a nyomdász Landerer csodákat művelt. Egykorú krónikás írja:

„Landerer Lajos volt az, akit e szomorú napok alatt a legveszélyesebb pontokon lehetett látni és a legszorongatottabbnak segítséget hozni ott, hol az embertömeg egymásba fonódva csüggött a háztetőkön, ott, hol egyes házormok magaslatán egész családok előtt tárult fel a bi-

zonyos halál torka, ő nem ismerve sem akadályt, sem veszélyt, düledező falakat megmászott és úszó háztetőkről mentette meg számos felebarátját.”

Pest városa ezért díszpolgárának választotta.

A katona, a hős, így bukkant fel újra Landererben ... De jött a társ, a hűvös, okos Heckenast és Landererben mindinkább elhalkult a kadét,

A levegőben a szabadság vágya reszketett, Kossuthot az elszenvedett börtönbüntetés mártírrá avatta s Landerer és Heckenast kiadásában megjelent a Pesti Hirlap és ezzel megkezdődött a liberalizmus igazi nagy háborúja.

Landerer is belesodródott.

Az udvari „cancellaria” megengedte Landerer Lajosnak, hogy politikai lapot indíthasson, amire Landerer és Heckenast már rég vágyott, mert gépeit nem használta ki eléggé és a nyomdába befektetett tőkét hasznosítani kellett.

De ki legyen a szerkesztő? — ez volt a kérdés.

Ferenczy József „A magyar hírlapirodalom története” című művében a kérdésre így felelt:

„Landerer a lap szerkesztését Kossuthnak ajánlotta fel. Kossuth elfogadta az ajánlatot s címül a Pesti Hirlap elnevezést határozta meg. Landerer jól számított, mert Kossuthnál lapjának nagyobb elterjedést senki se szerezhethetett volna. De Landerer számításán kívül más körülmények is hozzájárultak, hogy Kossuth szerkesztővé lett. Jól tudta a kormány, hogy engedékeny-

ségéről meggyőzőbb bizonyítékot nem nyújthat a magyarnak, mintha Kossuthnak ad engedélyt hírlapszerkesztésre, akit az előbbi kormány börtönnel némított el.”

Az egyre növekvő demokratikus világháramlat és a külpolitikai helyzet kényszerítette a Habsburgokat erre.

Landerer (és Heckenast) a modern magyar hírlapkiadás és hírlapírás alapját vetették meg ezzel. 1840 december 31-én szerződött Kossuth Lajos Landerer Lajossal. Kossuth teljes függetlenséget kötött ki magának, de Landerer kikötötte, „hogy a belső érdeküknél fogva közlésre méltó s illedelmes hangú oly cikkeket is tartozik felvenni a szerkesztő, amelyek véleményével nem egyeznek meg, hogy a más véleményt kizáró egyoldalúság a hírlap életének akadályául ne szolgáljon. De a szerkesztőnek szabadság adatik ily cikkeket jegyzetekkel kísérsni, vagy esetleg külön cáfoló cikkeket kiadni.”

Kossuth fizetése 2500 előfizetőig 1200 pengő forint, minden száz előfizető után 50 forinttal több! Tehát olyan fizetési megállapodás, amely arányban van az egyéni munka sikerével s nemcsak a kiadó hasznát nézi. Mindenesetre Landerer liberális közgazdasági felfogására vall.

De a lap sokkal jobban sikerült, mint ahogy a kormány szerette volna! A Pesti Hírlap a független Magyarország gondolatát nem évekkel, de évtizedekkel lökte előre, Kossuth cikkei felrázták, megforgatták a közvéleményt, a lapnak néhány év alatt hatezer előfizetője lett, Dessewffy Aurél

Világ című ellenlapban, Széchenyi István Kelet népe című művében indított háborút Kossuth Pesti Hírlapja ellen, — az izgalmas politikai háború révén a politikából eddig kizárt tömegek is feleszméltek, mert az újságok megtanították az olvasókat, hogy a politika mindenkié és Landerer Bécsből ösztönzést kapott, hogy szakítson Kossuth-tal, aki túlon-túl hatalmas lett.

A szakítás egy jelentéktelen költségszámla miatt következett be. Kossuth a pozsonyi diétára tudósítónak Vahot Imrét küldte fel, de néha maga is felutazott. A költségek megtérítését kérte Landerertől. Landerer a költségszámla kifizetését megtagadta, mire Kossuth szakított vele.

Így győzött Landereren át a bécsi kéz.

Ám azért ne nehezteljünk Landererre, vagy Heckenastra. Landerer nyomdász volt, nem politikus, Heckenast pedig kereskedő, — mit ellenkezzenek a hatalommal!... Ez nem fizeti ki magát.

Az átlagos kereskedői szellem magával hozza, hogy minden hatalom előtt meghajlik... így történt 1848 március 15-én is Landereréknál. Csakhogy akkor a hatalom nem Bécs, hanem a pesti nép volt.

Se Landerernek, se Heckenastnak a szabad sajtó első nyomtatványához szíve szerint köze nem volt.

Bár erről ellentétes nézetek vannak.

Fischer Petőfi élete című művében így ír:

„Petőfi, Jókai, Vasváry zászlósán léptek

Landerer nyomdájába, mögöttük a nép, mirer Landerer így szólalt meg:

— Uraim! Én jelenleg nem tekintem magam a nyomda tulajdonosának, rendelkezzenek üzletemmel tetszésük szerint.

Vidács, a márciusi ifjak egyike erre így szólalt meg:

— E gépet lefoglalom a nép nevében.

— Uraim! ... — szólt Landerer — tudják-e önök, mekkora felelősséget vetettek rám a kívánságukkal s meggondolták-e azt a következményt, mely úgy önökre, mint rám háramlik?...

— Meggondoltuk... — felelték.

Landerer a látszólag kényszerített cselekmény fölött mély hazafias örömet érzett szívében.”

Ezt írja Fischer, aki nem volt ott... És Fischer, aki nem volt ott, még azt is írja, hogy mivel a nyomdászok nem merték kiszedni a tizenkét pontot és a Nemzeti dalt, az ifjúság gyakorlatlan kezével maga szedte ki.

Ezzel ellentétben Prohászka Ferenc nyomdász, aki ott volt, a Typographia 1885-ik évének 40-ik számában leírja, hogy mikor a márciusi ifjak követelésükkel a nyomdába törtek, Landerer minden felelősséget elhárított magáról, de Winter Zsigmond szedő kiszedte a magyar sajtósabadság első két termékét, Poldini L, az első Magyarországon működő gépmester, két kerékhajtó leánnyal kinyomatta.

Landerernek különben is nehéz napjai következtek.

Nekünk, ma élő embereknek nem kell bővebben magyarázni, hogy minden tömegmozgalom, akár progresszív, akár reakcionárius kezek mozgatják, munkabéremeléssel és általános drágulással jár.

1848 március 15-ike után a nyomdászok, miután a sajtó felszabadult, rögtön emeltek.

A processzus akkor se volt más, mint ma. „Hogy a nyomdafőnökök által követett zsarolás”»nak véget vessenek, a nyomdászok összejöttek a józsefvárosi Wilhelm-vendéglőben és Kocsi Sándor és Neumann Lajos felszólalása után a fent idézett Prohászka Ferencet és Kiss Ferencet küldték ultimátumokkal a leghatalmasabb nyomdászhoz, Landererhez.

Hatvani-uccai nyomdája földszinti irodájában fogadta a küldöttséget Landerer s meghallgatta a követeléseket:

„Hó helyett heti fizetés, — 1000 betű szedéséért 10—12 pengő krajcár, — „vacatok” szedéséért ugyanannyi, mint tömött dolgokért, — munkaidő utáni ünnep és vasárnap külön díjazás, — a nyomási díj kölcsönös egyezkedés tárgya.”

— Ej!... Ej!... — csóválta a fejét Landerer — ez csak egy-kettőnek lehet a kívánsága.

Prohászka erre kitérte az ajtót s odakint állott vasrámákkal fölfegyverkezve az egész nyomdaszemélyzet.

Nem így láttuk gyermekkorunkban március idusának lázában a „Landerer és Heckenast” nyomdát, de ma közelebb vagyunk ezekhez az él-

ményekhez, mint évtizedekkel ezelőtt. Mindez nem kisebbíti azonban se Landerer, se Heckenast kultúrhistoriai jelentőségét.

Jó és derék polgárok voltak, szakmájukban a legkiválóbbak... Nem történelmi hősök, de mesterségüknél, helyzetüknél fogva az események a történelem magasságába emelték őket s míg az apró mellékkörülmények a valóság színében megváltoznak: — nevük: a Landerer és Heckenast név a márciusi legendával örökké megmarad.

Landerer a szabadságharc leveretése után is kitűnő, derék nyomdász marad s 1854-ben hal meg nehéz betegség után.

Nyomdásztársa, Szabó József így emlékezik meg róla:

„Püskuti Landerer Lajos ügyes és tanult nyomdász, jó főnök, nyílt, egyenes, bátor jellem, minden szépért, jóért, lelkesülni tudó férfi volt, alárendeltjeinek őszinte, teljes tiszteletét és szeretetét bírva s temetésén, Váczon a többi nyomdák is a távolság dacára is küldöttségileg voltak képviselve. Landerer Lajossal kihalt a híres család azon ága, melynek kilenc férfi és két nő tagja Budán 108, Pozsonyban 95, Pesten 78, Kassán mintegy 30 évig terjesztette a műveltséget és irodalmat.”

II.

HECKENAST GUSZTÁV

A Nemzeti Múzeum könyvtárában böngésztem nemrég. Régi magyar irodalmi munkákat nézegettem és azt láttam, hogy a legtöbb Heckenast Gusztáv kiadása és nyomtatott is Pesten Heckenast Gusztávnál, Egyetem ucca 4. szám, ahol ma a Franklin Társaság van.

És érdekelni kezdett a híres nyomdász és könyvkiadó Heckenast Gusztáv élete, böngészésből kutatás lett és néhány napi tanulmányozás után egy érdekes ember és pálya ismeretével lettem gazdagabb.

Heckenast Gusztáv

A magyar könyvkiadás hőskorából maradt ránk emlékül ez a név, — nézzük meg közelebről, hogy ki és milyen volt az, akit így hívtak.

1832-ben 22 éves és váratlanul, szinte máriólholnapra a legtekintélyesebb pesti könyvkereskedő és kiadó, a Wigand Ottó cég gazdája. Wigandnak ugyanis politikai okokból menekülnie kell, el akarják fogni és utolsó intézkedése az, hogy a váci-uccai üzlet első emeleti irodájába teljhatalommal üljön be a fiatal kassai rokon: Heckenast Gusztáv.

A három másik nagy pesti könyvkiadó cég:

Hartleben, Eggenberger és Kilián gúnyos kétke-
déssel fogadja.

— Hogy akar velünk versenyezni ez a fiatal
gyerek! ... Tönkreteszi, amit Wigand épített.

De Heckenast Gusztáv rácáfolt a gúnyoló-
dókra, a kételkedőkre.

A kassai evangélikus német pap, Heckenast
Mihály huszonkét éves fia 1832-ben olyan mun-
kálkodást kezdett meg a magyar könyvkereske-
dés és kiadás terén, amelyet azóta is alig múlt
felül valaki.

Középiskoláinkban — legalább az én időm-
ben — magyar művelődéstörténetet alig tanítot-
tak s a gyermekfantázia magasan repdesett, ami-
kor 1848 március 15-ikéről tanulva azt olvasta,
hogy a Nemzeti dalt „Landerer és Heckenast”
kézisajtóján nyomták ki, amikor Vörösmarty és
Arany első kiadásain „Heckenast” nevét látta, —
valami különösnek, nagynek, rendkívülinek látta
Heckenastot.

A gyermeki fantáziáról leszállva a hétköznapi
mérlegelő szürkeségébe, meg kell állapítani, hogy
Heckenast Gusztáv, ha véletlenül egy fűszer- és
gyarmatáru üzletbe kerül, éppen olyan nagystílu
fűszerkereskedő lesz, mint amilyen kiváló könyv-
kiadó és könyvkereskedő lett. Nagyszerű üzleti
és kereskedői érzéke volt, a helyzeteket kitűnően
kihasználta, alkalmazkodni tudott minden korho-
a és kormányzathoz, 1848-ban nemzeti és forra-
dalmi, 1849 után kifelé összmonarchista, befelé
búsuló és 1867 után közös-ügyes. Mindez pedig
csak azért, mert a legjobb kereskedő és üzletem-

ber. Már mindent tudott, mindent megcsinált és kifejlesztett, ami ma a magyar könyvkereskedelemben megvan.

Külső megjelenése tekintélyt parancsoló, tiszteletreméltó.

Nyílt, nyugodt és hidegszemű. Teli szakáll köríti állát, haja simán hátrafésült, homloka magas, orra szépvonalú, szabályos, bajusza, füle csak széppé és szebbé teszi a fejet, amely lehetne egy Dürer-korabeli patrícius és lehetne a kassai evangélikusok német lelkészének a feje.

Igazi szép férfifej. És nincs benne semmi a romantikus könnyelműségéből, a művész önkívületéből.

Könyvkereskedő és kiadó, — de nem jóbarát.

Nem az az eddig meg nem született kiadói csoda, aki az írókat keblére öleli és mondja: — Gyertek! Gyertek! Enyém csak a kiadás, titek minden jövedelem!

Heckenast Gusztáv is csak könyvkereskedő és kiadó.

Ha nincs bent az üzletben, fent ül íróasztala előtt az elsőemeleti irodában. Hiador (Jámbor Pál) az akkori idők divatos költője, így ír róla:

„A negyvennyolcadiki idők előtt a fiatal írók divatos kiadója Heckenast Gusztáv volt. Magas, halvány, csinos alak. Soha költőibb arcú könyvárust nem láttam. Musset Alfréd nem lehetett finomabb. Bágyadt fény lángolt szemében, csak midőn ajkát beszédre nyitá, akkor árulta el az üzlet emberét.”

Valóban! A bágyadtfényű szem energikusan

sugárzott, mikor üzletről volt szó. Stílust, eredetiséget adott szakmájának s hogy rendszerességet teremtsen a „könyvészetiben, megcsinálja az első magyar bibliográfiát.

A jó íróknak utánajárt. Vörösmarty, a hirtelen feltűnt báró Eötvös József, Jókai, Arany János, az ő emberei voltak. Wigand révén működési tere Nyugat-Európába is átnyúlik s nagy üzleti élelmességével és energiájával teljesen a felélénkülő magyar szellem mellé állott. Nem politikai, de üzleti érzéke vezette ebben!

S így a magyar irodalomnak lett katasztrófája, mikor 1838-ban a nagy árvíz Heckenast üzletét is elöntötte és tönkretette raktárát, kiadványait. Amire se addig, se azontúl nem volt példa, az írók siettek a könyvkiadó segítségére s báró Eötvös József kezdeményezésére Heckenast felsegítésére kiadják az Árvízkönyv-et, „mely nagyszabású irodalmi vállalat jövedelme Heckenast Gusztáv kiadó-könyvtárus urnák baráti ajándéku felajánlatott.”

Heckenast az átázott könyveket megszártotta a napon; szélben és a Városligetben ponyván kiárusította, a jobb állapotban maradt 8000 kötetből pedig megalapította „az első magyar kölcsönző-könyvtárat.”

Ezt csak azért említem fel, hogy lássuk és méltányoljuk Heckenast életrevalóságát.

Ebből az ügyességből és élelmességből fakadt, ami különben minden könyvkiadónak kötelessége volna, hogy könyveket venni, olvasni tanította az országot.

Raktáron levő, de el nem fogyott kiadásai-
ból gyűjteményes vállalatokat állított össze s
igyekezett minél népszerűbb lenni. Vasárnapi
könyvtár — Magyar ember könyvtára — Falusi
könyvtár — Magyar remekírók gyémánt kiadása
— Kis nemzeti múzeum — mind Heckenast ki-
találások és alkotások, ügynökei voltak, akik be-
járták az országot s könyvkiadói szempontból,
ami a terjesztési élelmességét illeti s a mai rek-
lámvilágot is túlszárnyalja, szinte klasszikus Ka-
zinczy Gáborral folytatott levelezése.

Heckenast azt ajánlotta, hogy Kazinczy Fe-
renc összegyűjtött műveit háromféle kiadásban
jelenteti meg. Az első, legszebb kiadás ára 40 fo-
rint volna s a nyolc kötet velin-papíron jelennék
meg s minden előfizető díszes tokban egy ezüst
Kazinczy-émlékérmét kapna, ezenkívül minden
előfizető nevét ez első kötet első oldalán nyom-
tatva találná, — a második kiadás bronzéremmel
ugyanígy 20 forint volna. Az első kiadáshoz 300,
a másodikhoz 200 előfizető volna szükséges, —
míg a rendes könyvkereskedői forgalomba,
700—800 kötet kerülne tíz forintjával.

Heckenast Gusztáv tehát jóval megelőzte
korát s nálunk először jutott eszébe az úgyneve-
zett amatőrkiadás, a szerző beleírt neve helyett
a sokkal értékesebb előfizetőnevével!

Heckenast is érezte, hogy igazi könyvkiadó
csak az lehet és valódi haszonnal csak az dolgoz-

hat, akinek saját nyomdája is van. Heckenast a hideg logika és biztos számítás embere volt. Az ő idejében Pesten és Budán mindössze három nyomda volt csak. Budán az egyetemi, Pesten a Trattner-Károlyi és a Landerer.

1840-ben tehát társasviszonyba lépett Landerer Lajossal, akinek a Hatvani ucai Horváthházban volt nyomdája. A ház ma is megvan a Kossuth Lajos ucca és Szép ucca sarkán. Az európai látókörű és bátor perspektívájú új társ ki-selejtezte a nyomda régi, faalkotmányú kézisajtóit, gyorsajtókat, vas-kézisajtókat állít be, folyton és egyre gyarapítja nyomdáját, minden évben új gépeket vásárol, a régieket a vidéki nyomdáknak adja el s így csaknem az egész ország nyomdaiparát felfrissíti.

A sok gépet ki kell használni, hasznosítani, — a szabad vállalkozó áramlat és szellem bent volt a korban s a Landerer és Heckenast cég egész sereg napi- és időszaki lapot alapít. Ezek között a legnevezetesebb Kossuth Lajos Pesti Hírlap-ja, mely 1841-ben indult meg s a Frankenburg alapította Életképek, mely Jókaival és Petőfivel lett naggyá!

*

1848 március 15!

A krónika feljegyzi, hogy a nép a márciusi ifjak vezetésével benyomul a Landerer és Heckenast-nyomdába s ott felszólítják a szedőket, hogy a felszabadult sajtó első termékeit: a 12 pontot

és a Nemzeti dal-t nyomják ki. Heckenast akkor nem volt az üzletben s a márciusi ifjakat Landerer fogadta.

A március 15-iki eseményekkel, amennyiben a Landerer és Heckenast-nyomdával függnek össze, Landerer Lajosról szóló megemlékezésemben számolok be.

Mindenesetre érdekes és jellemző Heckenastra, hogy az izgalmas és túlfeszült márciusi estéken „kíséret nélkül sohase ment el otthonról” s mikor besúgták neki, hogy egy szedője, Hruszka János azt mondta rá: „az öreget macskazenével kellene megtisztelni!” — gyertyákat erősített lakása uccai frontjára, hogy a macskazenélokot felismerhesse a sötétben. Hruszkat később el is bocsátotta.

Az objektív szemlélődés gyertyavilága így oszlatja szét a csapongó fantáziát.

*

Csodálatos módon az írók, akiknek műveit kiadta, alig emlékeznek meg róla s így a vele való közvetlen érintkezésről kevés adat áll rendelkezésünkre. Petőfinek egyetlen műve sem jelent meg Heckenastnál, mert a költő szabad és rap-szodikus természete nem tűrte a kiadói gúzsba-kötöttséget s Heckenast viszont nem kedvelte a szabadosságot. Az életképek révén mégis összekötetésben volt Petőfivel, aki 1848 július 14-én egy Arany Jánoshoz írott levelében nem a legkedvesebben emlékezik meg Heckenastról:

„Nekem a napokban 208 pengő forintos váltót kell kifizetnem — írja. — Mentem Heckenasthoz, hogy az Életképek szerkesztéséért előlegesen felvegyek 200 pengőt, de a silány fráter nem adott többet száz pengőnél, aszongya, hogy nincs pénze...”

Heckenastra vonatkozó adatokat találunk még Arany és Tompa levelezésében is és innen tudjuk meg, hogy Heckenastnak milyen szerződése volt a Toldi költőjével.

1856 október 8-án írja Hanváról Tompa Aranyinak:

„Heckenast összes költeményeimet kéri; odaadom ... János! Mit gondolsz, mit kérjek összes költeményeimért? Hidd el, én magam sem tudom, tán te jobban hozzávethetsz.”

Arany október végefelé felel:

„A felszólítás, melyet Heckenasttól kaptál, szinte beillik borostyánágnak, mit győzelmi koszorúba fonhatsz. Heckenast jól számít: ő tudja, hogy neked közönséged van s verseidnek jó keletet remél. Heckenast olyan ember, akivel gentleman-módra lehet bánni, — ha a maga hasznát nem feledi ki a számításból, ez természetes... Engem mindig pontosan fizet, — s amely órában megszorulok, van pénz nála. Hogy mit kérhetnél verseidért, azt kategóricé meg nem mondhatom, az függ a kiadási körülményektől: egy kiadás-e s hány példányban? Bizonyos évekre-e vagy míg a kiadás elfogy? Mindez és hasonlókat sokat módosíthatnak a dolgon. Tudod, hogy én két kötetemért (de csak ha az első kiadás el nem fogy

mert ha ma elfogy, a második már új alkura megy) 800 forintot kapok, egy év alatt, részletekben (300 a munka megjelenésekor, 300 félév s 200 egy év múlva) : 2000 példányban. Ebből számíthat sz a magadéra...”

Érdekes Petőfi kirobbanása s Arany dicsérete. Nemcsak Heckenast, de a két költőre is jellemző.

*

Méltóságos szépségű férfi, tekintély, — legendás szerencsés kereskedő. Boldogtalan férj.

Kétszer nősül. Első felesége Bajza Lenke, az író. A kiadó Heckenast beleszeret a híres költő tehetséges lányába és feleségül veszi... Nemsokára elválnak.

Beniczkyné Bajza Lenke még csak tegnap élt, Heckenast tegnapelőtt...

Szakadó fátylakat bolygatni kegyeletlenség, — elégedjünk meg egyik életrajzírója sokat sejtető körmondatával:

„Váljon föllelte-e ő nagyszerű sikerei, a világ előtt élvezett tekintélye, hatalma és méltó tiszteltetésének közepette ama földi boldogságát, melyet nem a külső fény, nem a világ tisztelete s nem a pénz pusztá birtoka ad sokat halandónak kisebb-nagyobb mértékben, de egészen egyikének sem! Okunk van sejtetni, hogy nem; mert hiányzani látszik életéből a legnagyobb földi boldogság, a családi szentély minden földi vagyonnál edesebb és drágább boldogsága.”

Másodszor is megnősült. Jurenák vaskereskedő leányát veszi el. Erről a házasságáról nincs följegyezni való. S a világ előtt élvezett tekintély?

Kellemetlen túszerás érte ezt a tekintélyt is.

Benkő Gyula, a magyar könyvkereskedők nesztora, mesélte nekem a következő eddig meg nem írt adatot. Heckenast volt Vörösmarty első kiadója, de miután Vörösmarty meghalt s a közönség nem kívánta, elfogyott műveit elfelejtette újra kiadni.

Deák Ferenc volt a Vörösmarty-gyermekek gyámja s nemcsak a nemzeti irodalom, de gyámoltjai szempontjából is illendőnek és jövedelmezőnek vélte, hogy a nagy költő művei újra megjelenjenek. Csengery Antallal és Gyulai Pállal közösen elhatározta tehát, hogy a magyar kiadók között pályázatot hirdetnek egy teljes Vörösmarty-kiadásra.

Heckenasthoz nem is fordultak. De Heckenast jelentkezett. Egy ötlettel! Az ezüst- és bronzérem Heckenastjára ismerünk ebben. Kijelentette, hogy tíz százalékkal többet ajánl a legjobb ajánlatnál.

A puritán Deák azzal utasította vissza, hogy az ilyen ajánlat nem kereskedőhöz méltó.

*

Newyorki antikvárius kóborlásaimban az Astor Place szomszédságában Himfy szerelmei egy második kiadására bukkantam. 1871-ben je-

lent meg, kiadója Heckenast Gusztáv. A könyv utolsó három oldalán és a külső borítéklapon hirdetések ... Heckenast kiadványai. Jókai Mór munkái, Jósika Miklós regényei, Kisfaludy Károly, Horváth Mihály művei, az első magyar Robinson, a híres Boldogháza, Bánk bán, Graray János — és ezeken kívül Arany János, Tompa — 1873-ig ezerötven kiadvány.

Óriási munka és óriási eredmények.

Hatalmas kereskedői tehetség, amely nem elégszik meg saját területével, hanem ahol jó eredményt sejt, átcsap más mezőkre is. Borpincét bérel és borkereskedő, 1849-ben ócskarezet vásárol abban a hitben, hogy a magyar kormány rézpénzt akar majd veretni, házakat vesz és ad el, gyönyörű birtoka, kastélya van Pilis-Maróthon.

És itt álljunk meg egy pillanatra.

Heckenast nemcsak pénzt gyűjtött, de szeretett is szépen élni.

Művészhajlandóságai voltak. Zongorázott, festett, személyes barátság — talán az egyetlen! — fűzte Volkmann Róberthez, akinek 49 művét ő adta ki.

A magánéletét szépséggel akarta körülvenni, de a valódi belső hév hiányzott belőle, igazán felolvadni nem tudott.

Formákra adó, formákat betartó, pedáns és rideg evangélikus német lelkész fia volt!

Életének még egy nagy alkotása van.

1873 április 1-én Heckenast közreműködésével megalakult a Franklin-Társulat. Heckenast vállalatát, amely akkor már mai helyén, az Egyetem ucca 4-ik számú házában volt, a leendő Franklinnak adta át 800.000 forintért, akkor szinte hihetetlen összegért. Ebben persze bentfoglaltatott minden berendezés, a ház s talán száz németnyelvű kiadványon kívül minden kiadvány. És egy sereg tankönyv, amely kiadványok felvirágoztatása szintén Heckenast érdeme s ma is legnagyobb erőssége a Franklin-Társulatnak.

Egy esztendeig még ő vezette az új részvénytársaságot, majd 1874-ben Pozsonyba költözik, ahol pompás, újonnan épült palotája várja s a földszinten csak úgy, időtöltésül, üzlet is: „Gustav Heckenast's Verlags-Comptoir”. Azontúl az év legszebb részét Pilis-Maróthon töltötte el.

1878 április 10-én halt meg.

Végigböngésztem az akkori napilapokat. Rövid, elismerő nekrológok, de hiányzik belőlük az, amit semmiféle elismerés sem pótol: a szeretet.

És, úgy látszik, ez hiányzott egész életéből is.

Óriási és jelentős munkát végzett, bátor vállalkozó, kihasználó és kezdeményező volt, de íróit nem tudta megtartani. Jókai, Arany elpártoltak tőle s aki Wigand Ottó romantikus távozásával kezdte s akinek irodájában az egész magyar megújulás, az elnyomatás és kiegyezések csaknem minden írója megfordult, aki a hírlapírás nagy lehetőségeinek utat nyitott, egészen csendesen, mint jó, alkalmazkodó polgár halt meg.

Körülötte bolygott minden irodalmi fény s és ma is beragyogja Heckenast nevét.

De nem szabad lekicsinyelni az ő tulajdon érdemeit sem. A magyar könyvkereskedelem, könyvkiadás és nyomdászat csaknem egész lendületét neki köszönheti. Utat vágott és irányt jelölt. Mert tudott modern lenni és európai magaslatra emelte szakmáját.

Az 1848 előtti időkből, a március 15-ike legendáiból és az abszolutizmus árnyából kiemelve is egész embert mutat.